

ממ"חים (חינוך ממלכתי-חרדי) וישיבות תיכוניות חרדיות: נתונים מרכזיים, חסמים, מענים והמלצות עתידיות

אליעזר הירון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות¹

ספטמבר 2021

א. נתונים מרכזיים

זרם החינוך הממלכתי-חרדי (ממ"ח) הוקם בשנת הלימודים תשע"ד (2013/14) על בסיס החלטת הממשלה 151 בדבר חיזוק לימודי היסוד ומערכת החינוך הרשמית-ממלכתית.² על רקע הצעת חוק למתן מעמד בחוק לזרם החינוך הממלכתי-חרדי, ולבקשת יו"ר ועדת הכספים ח"כ אלכס קושניר, בנובמבר 2020 פרסם מרכז המחקר והמידע של הכנסת מסמך ובו נסקרה התפתחותו של זרם חינוך זה.³ להלן יוצגו נתונים מרכזיים מן המסמך.

רקע

- מעמד הממ"חים אינו מעוגן בחקיקה כזרם חינוך נפרד, ופעילותו מתקיימת ללא הסדרה בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך וללא הוראות אחרות של המשרד הקובעות את תוכנית הלימודים ואת התכנים שילמדו במוסדות.
- מוסדות הממ"חים נתונים לפיקוח מלא של המחוז החרדי ומתקצבים כמוסדות חינוך רשמיים. עובדי ההוראה מועסקים ישירות על ידי המשרד, ובמוסדות נלמדת תוכנית לימודי ליבה מלאה.
- על פי פסיקת בית המשפט, הרשויות המקומיות אינן מחויבות לפתוח בתי ספר ממלכתיים חרדים, גם כאשר ישנה דרישה מן ההורים (להבדיל ממוסדות ממלכתי וממ"ד).

¹ תודתנו לאנשים שעימם התייעצנו בכתיבת המסמך: גב' פנינה פפויפר, מייסדת ארגון 'הציבור החרדי הממלכתי'; הגב' ביתיה מלאך, מנהלת בית הספר ממ"ח 'בנות ירושלים', המונה כ-350 תלמידות; הרב מיכאל נכטילר, סמנכ"ל רשת 'נצח', המפעילה כעשרה מוסדות ממ"ח; הרב בצלאל כהן, פעיל חינוכי חרדי ומייסד הישיבה התיכונית החרדית 'חכמי לב'; ד"ר בניהו טבילה, המפקח הראשי למוסדות על יסודיים במחוז החינוך החרדי.

² הממשלה ה-33, [החלטת ממשלה 151 - חיזוק לימודי היסוד ומערכת החינוך הרשמית-ממלכתית](#), 13 במאי 2013.

³ למסמך המלא, ראו: וייסבלאי, א' (2020). [נתונים עיקריים על החינוך הממלכתי-חרדי](#). הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

- תוכנית הלימודים בממ"חים דומה לתוכנית במוסדות של רשתות החינוך החרדיות. נדרשים בה 100% לימודי ליבה, עם הקפדה על מילוי הדרישות, ובמקביל נשמרת הוראה מוגברת במקצועות קודש.

נתונים מספריים, נכון לשנת הלימודים תשפ"א

- בזרם הממ"ח לומדים בסך הכל 12,666 תלמידים: 4,139 תלמידים ב-164 גני ילדים, 8,527 תלמידים ב-60 בתי ספר. תלמידים אלו מהווים 5.2% מכלל תלמידי הגנים החרדיים, ו-3.3% מכלל תלמידי החינוך היסודי.
- יותר ממחצית מתלמידי בתי הספר של זרם הממ"ח לומדים במחוזות ירושלים והמרכז.
- בשש השנים האחרונות גדל תקציבם הכולל של הממ"ח מכ-77 מיליון ש"ח ל-133 מיליון ש"ח, אך במקביל הצטמצם התקציב לתלמיד (בשנת תשע"ה 22,185 ש"ח לתלמיד, ובשנת תשע"ט 21,084 ש"ח) ולכיתה (בשנת תשע"ה 2.63 שעות שבועיות, בשנת תשע"ט 2.31).
- התקציב הממוצע לתלמיד בחינוך הממ"ח גדול ביחס לזרמי החינוך האחרים (כ-21 אלף ש"ח לתלמיד בממ"ח, לעומת 18.5 אלף ש"ח בממ"ד ו-16 אלף ש"ח בחינוך הממלכתי). אך מנגד, התקציב לכיתה בממ"ח נמוך מהתקציב המקביל בממ"ד ובממלכתי, וקרוב לתקציב במוסדות המוכשר (394 ו-385 אלף ש"ח בממ"ח ובמוכשר, לעומת 495 ו-458 אלף ש"ח בממ"ד ובממלכתי). התקצוב הנמוך לכיתה בממ"ח נובע בעיקר מגודלן – הממ"חים שואפים להוות מוסדות פורצי דרך וחדשניים, ועל כן כיתות בממ"ח מונות במקרים רבים פחות מ-20 תלמידים לכיתה. עניין זה פוגע בתקציב לכיתה ויוצר עלויות היקפיות גדולות לבית הספר, אף שאינו מאוכלס באופן מלא.

ב. קשיים ופוטנציאל

במחקרים המובאים ע"י מרכז המידע והמחקר של הכנסת⁴, נמצאו כמה גורמים מרכזיים העומדים מאחורי פתיחת מוסדות הממ"ח:

- מוסדות חינוך שהיו נתונים במשבר תקציבי.
- קהילות מודרניות המאפשרות פתיחת מוסד ממ"ח.
- תמיכה של רבנים מקומיים.

במקביל, זוהו מספר גורמים המעכבים את פתיחת המוסדות:

- התנגדות פוליטית מתוך החברה החרדית והנהגתה.
- התנגדות של רשויות מקומיות בשל חסמי בירוקרטיה ותקצוב.
- חששות של המוסדות מהמעבר למיזם חדש שעדיין לא בטוח דיו.
- קושי לעמוד בתקנון הממ"ח, הכולל שינויים במקצועות הקודש ובמקצועות החול, בדגש ללימודי שפה.

בעבודתה המקיפה של ד"ר לי כהנר⁵ בזיהוי הקבוצה החרדית על הציר הנע בין שמרנות למודרניות, הגיעה החוקרת למסקנה כי 'חרדים מודרניים', וחרדים בעלי 'נגיעות מודרניות' כלומר פרטים התומכים בהיחשפות משתנה למודרנה ולישראליות במגוון ערוצים מהווים לא פחות מ-40 אחוזים מכלל אוכלוסיית המגזר (29 אחוזים חרדים בעלי 'נגיעות מודרניות', 11 אחוזים 'חרדים מודרניים'). מספרים אלו מלמדים על הפוטנציאל המשמעותי הטמון בפיתוח מוסדות ממ"חים. חוקרי מכון ירושלים מוסיפים נראה כי קיים פוטנציאל יחודי גדול בקרב משפחות של חוזרים בתשובה.

⁴ קציר, ש' ופרי-חזן, ל' (2018). [החינוך הממלכתי-חרדי: מהקמה להתבססות. המכון הישראלי לדמוקרטיה](#). כפי שמובא אצל וייסבלאי, 2020.

⁵ כהנר, ל. 2020. החברה החרדית על הציר שבין שמרנות למודרניות, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

ג. חסמים עכשוויים ומענים אפשריים

בהמשך לעבודות שאת תמציתן הצגנו לעיל, להלן מספר חסמים עכשוויים ומענים אפשריים שעלו מתוך מחקרים שעשה מכון ירושלים בתחום הישיבות התיכוניות ומתוך ראיונות עם מנהלי מוסדות:

1. **חקיקה** – לא מיותר לאמר – עיגון הממ"חים בחוק והעברתם מחזקת רשות לחובה של רשות מקומית. הדבר חיוני לצורך יכולתם של מערכת הממ"חים להתרחב.
2. **תקצוב – גם לכיתות קטנות:** הממ"חים הם בתי ספר צומחים. בשלב הראשון, עד לרכישת ארון ע"י הקהילות קשה לפתוח כיתות של 20 ומעלה תלמידים. מומלץ לתקצב לתקופה של 4-6 שנות הקמה לכל בית ספר, גם כמות של 10-20 תלמידים.
- במסגרת זו נחוץ להביא בחשבון כי** בגין היותם של הממ"חים בתי ספר קטנים, בשלב ראשית הצמיחה שלהם, לא מצוייה בהם מעטפת מספקת של מזכירות ואחזקה.
- במסגרת זו נחוץ להביא בחשבון כי** הממ"חים נותנים מענה לאוכלוסיה הבאה מאזורים מרוחקים, ונטל ההסעות קשה למשפחות.

הרציונל: מוסד הממ"ח הוא מוסד מתפתח הקורא תיגר על המציאות החינוכית הקיימת ברחוב החרדי. המוסד שחורט על דגלו הקניית חינוך מלא ושוויוני ככל ילדי ישראל 'לכתחילה', נאלץ להתמודד עם חסמים חברתיים משמעותיים הנאבקים בהרחבתה של מגמה זו.⁶ זו הסיבה שמוסדות הממ"ח החדשים מאכלסים בתחילת דרכם מעט תלמידים ולעתים נאלצים לפתוח כיתות גבוהות עם מספר תלמידים נמוך. הם מודעים לעובדה כי אם לא יעשו כן, ההורים לא ישלחו גם את ילדיהם הקטנים למוסד.

3. **הקמת גוף מרכז ומנהל לנושא הממ"חים**, לפחות לשלב הקמתם. גוף זה יעסוק במתן סיוע בבכני משרד החינוך והרשויות אך גם בהכשרת מורים ייחודית מותאמת ופיתוח תכנים חדשים, היכן שתכני החמ"ד או התכנים הנלמדים במסגרות ה'חדר' אינם עונים של מלוא הצרכים הנגזרים מהיות בית הספר ממלכתי-חרדי.

הרציונל: הממ"חים כאמור, מהווים מוסדות פורצי דרך וחדשניים. עובדה זו מציבה אותם במקום רגיש ועדין. מחד, הם שואפים להציג חזון חינוכי אטרקטיבי שיגרום להורים מן המיינסטרים החרדי

⁶ ראו למשל כתבה מאתר כיכר השבת מן התאריך, [19.02.20](https://www.ynet.co.il/article/19.02.20): הקרב על הממ"ח: החרדים נגד, יתר המפלגות – בעד. גם בשיחה עם חבר הכנסת פינדרוס לפני מספר חודשים, הובהר לנו על ידו כי מפלגתו – 'יהדות-התורה' מתנגדת להקמת הממ"חים.

לתת בהם את אמונם, מאידך, ולהבדיל מן המוסדות החרדים הקלאסיים, הם מחויבים באופן מלא למשרד החינוך. הגוף המרכז שיוקם, יוכל להתמודד עם הבעיות העולות ממתח זה.

יצוין כי גם שאלות של חומרי הלימוד, הכשרת מורים, תכניות ופרוייקטים לא מקבלים כיום מענה הולם. הנהלת מוסד הממ"ח, אין לה (שוב, להבדיל מהחינוך החרדי הקלאסי) כל יכולת לייצר תכניות חדשות – במקצועות השונים – המותאמות לאופי החדש של המוסד החדשני.

4. **סיוע בהקמת רשת מוסדות ממ"ח** – יש ערך להתארגנות ברשת מוסדות ובתנאי שתפעיל יותר מחמישה בתי ספר. מוסדות העל היסודי יהיו בבעלות הרשת, ואילו כלפי מוסדות החינוך היסודיים תפעל הרשת כגורם מלווה. רצינו: בתי הספר היסודיים הינם בבעלות המדינה. בתי הספר העל-יסודיים מצויים בבעלותה של רשת פרטית המקבלת את תקציבה – באופן מרוכז ועוד קודם שנת הלימודים – ממשרד החינוך. על מנת שבתי הספר היסודיים יוכלו להתמודד עם כלל הסוגיות: מיצוב, פדגוגיה, טיפוח מורים, תקציב יש ערך להתארגנות רישתית.

ישיבות תיכוניות חרדיות

אופי המוסד

הישיבות התיכוניות החרדיות – מקבילות לתיכון הכללי – ומיועדות לנערים בוגרי מערכת החינוך החרדי, שסיימו שמונה כיתות לימוד בבית הספר היסודי. מסלול הלימודים נע על פני 4 שנים והגיל הממוצע בישיבות אלו נע בין 14-18.

בישיבות אלו, תכנית הלימודים כוללת לימודי קודש ברמה גבוהה, ולימודי חול ברמה משתנה. התלמידים במוסדות אלו נדרשים לעמוד בבחינות הבגרות הנערכות בכלל התיכונים בישראל, ועם הצלחתם מוענקת להם תעודת הבגרות. רוב בוגרי הישיבות התיכוניות, משתלבים בישיבות גבוהות חרדיות, בהם מתקיימת תכנית לימודים הכוללת לימודי קודש בלבד. בשל שילוב לימודי החול בתכנית הלימודים, נתקלו ונתקלים מוסדות אלו ומייסדיהם, בהתנגדות חריפה של ההנהגה החרדית הרבנית והפוליטית-מוניציפלית.

על פי סקר שנערך על ידי מכון ירושלים בשנת 2018, בקרב הורים המשתייכים למגזר החרדי, 17 אחוזים מהמשיבים תומכים בשליחת ילדיהם לישיבה תיכונית חרדית (בין לכתחילה ובין בדיעבד), 42 אחוזים מהמשיבים שוקלים ומתלבטים האם לשלוח את ילדיהם למוסד מסוג זה. משמעות הסקר היא כי קיים ביקוש ריאלי של כ-3,000 תלמידים נוספים, המעוניינים ללמוד בישיבה תיכונית-חרדית. הסקר

כאמור נערך בשנת 2018, אך בעקבות ממצאיה של כהנר (כאמור לעיל), ניתן להניח בסבירות גבוהה כי פוטנציאל הביקוש – אך גבר.

מספרים

בישראל 23 ישיבות תיכוניות-חרדיות.

בישיבות אלו לומדים כ-2,100 תלמידים. מספר זה מהווה כחמישה אחוזים מכלל תלמידי מוסדות העל-יסודי [ישיבות קטנות' – בהן לומדים לימודי קודש בלבד] העומד על 39,072 תלמידים. שנתון של מוסדות החינוך בגילאים אלו עומד על כ-10,000 תלמידים. ישיבות אלו מתוקצבות על ידי משרד החינוך, ומקבלות תוספת תקציב במסגרת 'קול קורא' ייחודי להם. בתקציב מוסדות אלו חלו שינויים רבים בשנים האחרונות. בנקודת זמן זו, עלות תלמיד במשרד החינוך במוסדות אלו גבוהה ממוסדות תיכון מקבילים כמו תיכונים בזרם הממלכתי והממלכתי דתי. כמו כן תקציב ישיבות אלו גבוה באופן משמעותי מהישיבות החרדיות הקלאסיות אך ישנם לא מעט הבדלים בין שני המוסדות המצדיק פערים אלו:

- א. הצוות החינוכי בישיבות הקלאסיות מונה בין 8-10 אנשי צוות לכל היותר [ר"מ לימודי קודש בוקר ואחה"צ, משגיח רוחני ומדריך]. בישיבות התיכוניות הוא עשוי להגיע ל-20 ויותר. צוות זה כולל, מלבד הר"מים ללימודי הקודש, מורים מקצועיים לתחומי הדעת השונים (המקבלים את משכורתם על פי התעריף הקבוע במשרד החינוך), מרכזי הוראה ומדריכים.
- ב. הישיבות החרדיות התיכוניות, בדומה לממ"חים, מאתגרים את מערכת החינוך החרדית הקלאסית. משכך, מספר תלמידיהם קטן והכיתות הנדרשות להיות בנות 32 תלמידים לכל הפחות – במקרים רבים לא מתמלאות. סיטואציה זו – לא מאפשרת להן לקבל את מלוא התקציב המגיע להן.

1. **תקצוב ישיבות תיכוניות חרדיות באופן מלא ב-5 שנותיהן הראשונות.** תקצוב זה יתקיים גם כאשר הכיתות אינן עומדות בתקן משרד החינוך.
הרציונל: בדיוק כמו הממ"חים, גם הישיבות התיכוניות החרדיות מהוות מוסדות פורצי דרך וחדשניים. עובדה זו מציבה אותם במקום רגיש ועדין. כמו בכל מוסד מן הסוג הזה השנים הראשונות קשות. בשנים אלו ההיתכנות למלא את המוסד ולהציג 4 כיתות בנות 32 תלמידים כמעט בלתי אפשרית. מאידך, המוסד מחוייב לתכנית העשירה שהבטיח - הבטחה שמקשה על פעילותו.
2. **הכנסת תקציבן של מוסדות אלו לבסיס התקציב.** על מנת לאפשר למוסדות אלו להתגבר על אי הוודאות בדבר המשכיות תקציבן ופגיעה אפשרית בתקציבן העתידי.
הרציונל: כאמור מוסדות אלו מהווים אבן דרך בהרחבת ההשכלה בחינוך החרדי. אי הוודאות התקציבית המלווה את ראשי ומנהלי המוסדות מקשה עליהם לייצר תכניות ארוכות טווח ולהרחיב את מסגרת פעילותם.
3. **סיוע של משרד החינוך - בהקמת המוסדות מול הרשויות המקומיות.**
הרציונל: הישיבות התיכוניות החרדיות סובלות מחוסר 'גב פוליטי' ונאלצות להתמודד באופן אינדיבידואלי ברשויות מקומיות בהן לכוחות החרדים השמרנים יש משקל פוליטי מוגבר. בהתמודדות זו, מפסידות לעתים קרובות הישיבות בקרב מול הרשות המקומית שלא מאפשרת להן להקים סניף או מוסד בשטחן.
יצוין כי בסעיף זה ניתן להוסיף את סוגיית המבנה. חלק מן הרשויות מעניקות מבנה לישיבות אלו וחלק דורשות מהן להסתדר בכוחות עצמן. גם אלו הדואגים למבנה, לא משתתפים בעלות שיפוצו והתאמתו לצרכיו של המוסד.
4. **הקמת תכנית מתקצבת להכשרת מורים ייחודית לישיבות תיכוניות-חרדיות.**
הרציונל: כפי שתואר, הסקרים שבידינו מצביעים על פוטנציאל מרשים של הצטרפות למוסדות אלו. לצד גידול עתידי זה, ניכר חסר משמעותי במורים בוגרי המגזר החרדי הדוברים את 'השפה החרדית' והמסוגלים לתקשר באופן בלתי אמצעי עם התלמידים. מאחר שרוב בוגרי מערכת החינוך החרדי לא נחשפו ללימודים כללים, נאלצים ישיבות אלו להעסיק מורים שאינם חרדים - דבר הפוגע משמעותית בשכנועם של הורים המתלבטים לשלוח את ילדיהם למוסד מסוג זה.